

vö. 165. o.; ezt lényegében átvette Sinkovics István, Magyarország története, III/1. 654. o.).

Negatívumként említeném továbbá, hogy a szerző helyenként túlságosan is nagy engedelményeket tesz a „népszerűsítő stílusnak;” például hosszú szemelvényeket közöl ismert és kevésbé ismert történelmi regényekből és drámákból. Nádasdy Ferenc házaseletével kapcsolatban Nagy László idézi Nagy András drámáját, majd rövid „szexuális erkölcsstani” kitérőt tesz, bemutatja a kor nemi erkölceit, szokásait (34—45. o.). A szerző azonban céljával ellentétes hatást kelt; nemhogy Nádasdy Ferenc házasságáról nem sikerül bebizonyítania azt, hogy az alapvetően jó lett volna, hanem az olvasó előtt is sikerül „lejártnia” hősét. A könyv első fejezetében közölt levelek kedves, évődő, harmonikus viszonyt sejtetnek az apa, Nádasdy Tamás és Kanizsai Orsolya között. Ehhez képest a Nagy András-féle drámarészlet és Nagy László megjegyzései alapján egy jóval zaklatottabb kapcsolatot sejtethetünk Nádasdy Ferenc és Báthori Erzsébet között. Ha az olvasó készpénznek veszi mindezt, durva, erőszakos, ellenszenves alaknak fogja tekinteni Nádasdy Ferencet. Ez aligha lehetett a szerző célja! Nagy László e fejezetben úgy próbálja mentesíteni Báthori Erzsébetet az ismert vádak alól, hogy bár nem fogadja el az

ellene szóló jegyzőkönyvek hitelességét, megjegyzi, hogy azok szerint Nádasdy Ferenc nemcsak tudott felesége kegyetlenkedéseiről, hanem maga is adott ötleteket ezekhez (42. o.). Báthori Erzsébet ártatlansága azonban ebből az érvelésből egyáltalán nem következik, legfeljebb Nádasdyt, könyve főszereplőjét teszi ezzel bűnrészessé, állítja pellengérré a szerző. Nem is az a probléma, hogy Nagy László nem idealizálja a fekete béget, hanem azt, hogy mintegy mellékesen, a Báthori Erzsébet megítélésével kapcsolatban, s főleg a Péter Katalin ellen irányuló polémia kedvéért foglalkozik Nádasdy szerepével.

A Nádasdy Ferencről szóló monográfia hibái, jónéhány vitatható állítása, feltevése ellenére alapul szolgálhat a későbbi rész kutatásokhoz, amelyek feltárhatják nemcsak a katonát, hanem a politikus, a reneszánsz főúr eddig ismeretlen vonásait is. Talán jobban megismerhetjük Nádasdy személyiségét; azt, hogy milyen ember volt, mert erről az oldaláról tudta legkevésbé bemutatni hősét Nagy László. Hiányosságai ellenére a könyvet haszonnal forgathatják a korszakkal foglalkozó kutatók, s a tágabb olvasóközönség körében is érdeklődésre tarthat számot a kevésbé ismert „fekete bég” portréja.

Tóth Sándor László

KOSÁRY DOMOKOS

A TÖRTÉNELEM VESZEDELMEI

(Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987. 544 o.)

Az ókor bölcselei, a reneszánsz korának nagy egyéniségei a maguk módján és a maguk korában polihisztorok voltak. Olyan tudósok, akik értettek a filozófiához, a zenéhez, matematikához, biológiához, művészetekhez, történelemhez, netán a gazdasághoz is. A XVII—XVIII. századi tudományos forradalom után ez a fajta polihisztorság egyre ritkább lett s lassan meg is szűnt. A humán és a reál tudományok kettészakadásával kialakult az ezeken belüli polihisztorság, majd a XX. századtól már az is nagy eredménynek számított, ha valaki legalább egy szakterület egészét képes volt átfogni. Lassan aztán megfogyatkoztak ezek a polihisztorok is. A magyar történetírásból eltűntek a Marczali Henrikék, a Márki Sándorok, a Szekfű Gyulák. Talán csak Szekfű tanítványai azok, akiknek életműve még mindig több évszázadot fog át. Közéjük tartozik Kosáry Domokos, akinek legutóbbi kötete tizenöt tanulmányt és egy interjú tartalmaz.

Kosáry Domokos nevét 1936-ban a Görgei-kérdésről és annak történetéről publikált munkája tette ismertté. A Szekfű Gyulánál elkészített bölcsészdoktori értekezés a szabadságharc

addig megjelent csaknem teljes irodalmát tekintette át s jutott megalapozott következtetésre. Eszerint a Görgei-kérdés 1849 után politikai és nem történelmi kérdés volt, amelyet különböző okokból mesterségesen növesztettek naggyá, s amely először a Kossuth-emigráció politikájának egyik ideológiai alapját képezte, majd a függetlenségi párti érvelésben jutott szerephez. A kötetet rengeteg támadás érte; az ősz Kacziány Géza tekintélyverekre hivatkozott, a Görgei-párti Altmann J. Gyula túlzottan elfogulatlannak találta, s a szerző szemére vetette, hogy „csak” megírta a Görgei-kérdés történetét, de nem oldotta meg azt; egy hadtörténészünk pedig, már 1948 után, a Görgei tárgyilagosságot megítélését sürgető Kosáryt egy felszólalásából, e kötetre utalva, hiányolta „az önkritikát”.

Kosáry Domokos 1936 után több reformkori és 1848—49-es tárgyú tanulmányt és kötetet publikált, 1945 után pedig egyik megalapozója volt a Kelet-Közép-Európa kutatóknak. 1948 után őt is elérte más pályatársainak sorsa: hallgatásra ítélték. Az 1960-as évek óta közzétett munkái a XVI. századtól kezdve

a magyar történelem szinte minden korszakát felölelik. Elég itt csupán olyan munkákra utalnunk, mint a „Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába”, a Mohács előtti magyar külpolitikáról, Napóleon és Magyarország kapcsolatáról, a Széchenyi döblingi időszakáról írott kötetek, vagy a nagy szakmai vitát kiváltó monográfia a XVIII. századi magyarországi művelődésről.

Ez a kötet, amely az „Írások Európáról és Magyarországról” alcímet viseli, szintén jelzi ezt a történetírói sokszínűséget. Találhatunk itt összefoglaló elemzéseket (Az európai fejlődési modell és Magyarország, Az európai kisállamok típusai), portrékat (Bél Mátyás, II. József, Széchenyi, Marc Bloch), elméleti tanulmányokat (Modellalkotás és történettudomány, A történelem veszedelmei), egy-egy korszak, vagy sorsforduló átfogó, de az apró tényeket is figyelembe vevő feldolgozását (Európa politikai rendszere 1815 után, 1848: az európai forradalmak anatómiája), vagy műhelytanulmányokat (A tényeni tumultus 1766-ban, Kosuth pénzügyminisztériuma 1848-ban). Közös e tanulmányokban a részletekig terjedő forrásismeret, a magyar és a külföldi szakirodalom régi és új eredményeinek figyelembe vétele, s az adatok virtuóz kezelése. Kosáry Domokos nem tartozik azon történetírók közé, akik egyszer leírt soraikat véglegesnek és sérthetetlennek tekintik. Az e kötetben közzétett legrégebbi tanulmányainak jelen változataiba is beépítette az újabb kutatások eredményeit, mint ezt a jegyzetanyag is mutatja.

Kosáry Domokos szerint a múlt, a történelem objektív valósága „megfelelő szakmai feltételek mellett kielégítően megismerhető”. E kielégítő feltételekhez hozzátartozik a források ismerete, de hozzátartozik a több tanulmányában alkalmazott modellalkotás is. A történeti modellek alkalmazása, véleménye szerint, nemcsak a már feltárt ismeretanyag logikusabb rendbe állítását teszi lehetővé, hanem új információkkal is szolgálhat a vizsgált kérdéseket illetően. Ily módon az esetlegesség, a véletlenszerűség fogalma is nagymértékben kiküszöbölhető a történelemből, hiszen a folyamatok logikájának felismerése megmagyarázhatatlannak tűnő tényeket is képes a helyükre tenni.

Kosáry Domokos szerint a történetírásra a legnagyobb veszélyt a politika direkt beavatkozása jelenti. Természetes, hogy minden kor szeretne bizonyos kérdésekre választ kapni a történelemből, s e kérdésfeltevések hasznos impulzusokat adhatnak a történettudománynak is. De amikor egy adott politikai rendszer eleve sugallja a választ, illetve csak bizonyos típusú választ hajlandó elfogadni, akkor ezeknek a hatásoknak az értéke igencsak kétes lesz. Ha pedig az így létrejött értékítéletek átszűrődnek a közgondolkodásba, s a más eredmények befogadásának lehetőségét szűki-

tik, akkor eltorzulhat egy egész nemzet történeti tudata is.

Kosáry Domokos történetiszemléletének egyik nagy erőssége, hogy Magyarországot nem valamiféle szigetnek tekinti, hanem az európai, szűkebb értelemben a kelet-közép-európai fejlődés részének. Így történelmünk számára nem véletlen sorcsapások sorozata, hanem olyan szerves folyamat, amelyben a kudarcok és sikerek egyaránt az ország tágabb értelemben vett politikai-gazdasági adottságaiból adódtak. Ezeket a tényezőket lehetett befolyásolni, lehetett hatásukat ideiglenesen csökkenteni, de nem lehetett tőlük függetlenedni, vagy azokat megváltoztatni. Fatalizmus, vagy determinizmus ez? Nem, hiszen itt nem eleve elrendelt történelemről volt és van szó, hanem arról, hogy az ország adott körülmények között hogyan volt, vagy nem volt képes élni a lehetőségeivel. Ez a szemlélet tehát nem vonja maga után az elődök felmentését a felelőség alól, de nem jelenti azt sem, hogy történelmünk minden egyes kudarcáért őket kellene hibáztatnunk.

Kosáry Domokos ennek szellemében tanulmányai nagy részében bírálja az általa legkártekonnyabbnak tekintett függetlenségi-kuruc-kodó-vulgármarxista történetiszemléletet. E szemléletnek megvoltak a maga gyökerei. Az 1848–49-es szabadságharc leverése utáni időszakban érthető ellenszenv alakult ki a Habsburg-abszolutizmussal szemben, s ez az ellenszenv átsugárzotta a történetírásba is. A függetlenségi történetírás ennek szellemében írta meg és írta át Magyarország történetét; így lett a Habsburgokból egy, a magyarság vesztére törő, rosszindulatú dinasztia, s a törökökből vitéz és lovagias rokon turáni nép. Holott, mint Kosáry Domokos is hangsúlyozza, a XVI—XVII. században az országot életben a török fenyegette, s gazdasági-népességi szempontból is a törökök uralma járt katasztrofálisabb hatással, nem a Habsburgoké. Az ugyanis a XV. század eleje óta objektív adottság volt, hogy a kelet-közép-európai népeket, vagy e népek egy részét egy nagy monarchia fogja összefogni, s az e monarchiában való első-séget többé-kevésbé egyenlő eséllyel indultak a magyar, cseh, lengyel, osztrák uralkodók. Hogy az uralom végül is a Habsburg-dinasztia kezében összpontosult, az diplomáciai tevékenységén kívül az erőviszonyokból következett. Magyarország egyedül képtelen volt helytállni a nála jóval erősebb Oszmán Birodalommal szemben, sőt, lassan felőrlődött e harcban. Az osztrák uralkodóház viszont, a német császári cím megszerzése révén, olyan erőföllyelettel rendelkezett, amely ellensúlyozhatta a török hatalmat is, s legalább Magyarország egy részét tartósan megóvhatta az előzöléstől. Hosszú távon végül is ez a birodalom bizonyult erősebbnek, hiszen a XVII—XVIII. század fordulóján kiúzta Magyarországot területéről a

törököt, s ha közigazgatásilag nem is, de facto helyreállította Magyarország területi egységét.

Kosáry Domokos ugyanígy európai szem-
szögből nézi a XVI.—XVII. századi magyar
politika útkereséseit is, s e szempontból elemzi
az ország széttöredezésének következményeit.
Különösen érdekes az az elemzés, amely a
francia—Habsburg-ellentétek függvényében
értékeli a három részre szakadt Magyarország
politikáját. Hiszen Szapolyai nemcsak a török,
de a francia király „szövetségese” is volt.
A XVII. században XIV. Lajos egyszerre
próbált megegyezni I. Lipóttal, s ugyanakkor
e megegyezés érdekében Magyarországon di-
verziót szervezni. Ilyen volt pl. a Wesselényi-
összeesküvés. Amint létrejött a megegyezés, a
francia külpolitika elejtette a magyar mozgal-
mat. A Thökölynek adott francia segítség
megint csak XIV. Lajos és I. Lipót ellentétével
magyarázható. Thököly felkelése azonban,
minden jogosultsága ellenére is, a rossz oldalra
állította Magyarországot a felszabadító hábo-
ruk időszakában. Kosáry Domokos szerint ez
annak bizonyítéka, hogy „a XVII. század
utolsó évtizedeire a magyar politikai gondol-
kodás torzulni kezdett, és realitásérzéke, leg-
alábbis átmenetileg, majdnem felmondta a
szolgálatot”. Hiszen amíg Zrínyi, a Habsburg-
abszolutizmus minden hátrányának felisme-
rése ellenére továbbra is, a törököt tartotta a
fő ellenségnek; addig a Wesselényi-összeeskü-
vés és a Thököly-felkelés résztvevőinél a Ma-
gyarországot ért atrocitások miatt mindinkább
az érzelmek vették át az uralmat a racionalitás
felett. „S egy valódi szabadságharc erőfeszí-
tése kellett ahhoz, Rákóczi alatt, hogy ez a
nagyon rossz pozíció valamennyire ismét kor-
rigálható legyen.”

Egy rövid ismertetésben lehetetlen kitérni
a kötet minden gondolatára és megállapítására.
Az első tanulmány Magyarország és az európai
fejlesztési modell viszonyát vizsgálja, a második
Magyarország helyét a XVI.—XVII. századi
nemzetközi politikában (innen idéztük a fenti
gondolatmenetet). A XVIII. századi tárgyú
tanulmányok között találjuk Bél Mátyás és
II. József portréját, egy elemzést a korabeli
magyarországi értelmiség és kulturális elit
alkotóelemeiről, képzéséről, az állam és az
egyházak művelődési funkcióiról. Külön ki-
emelendő az a közelkép, amelyet Kosáry Do-
mokos az 1766. május 20-i tétényi tumultusról
ad. Ez az igen lojálisnak induló mozgalom a
földesúri durvaság megnyilvánulása miatt
vált komolyabbá, s e mozgalom történetében
a szerző szerint, mint cseppben a tenger, tük-
röződik a jobbágy—földesúr viszony és az ud-
var politikája az úrbérendezés előestéjén.
Megállapítása szerint az udvar beavatkozása
ez esetben „még mindig az egyetlen viszonylag
pozitívabb, ha nem is különösebben eredmé-
nyes mozzanat a zendülést követő hivatalos

eljárás lehangoló szövevényében...” Az udvar
ugyanis, saját jól felfogott érdekében is, adó-
alanyait védte a földesúri durvasággal szem-
ben. Fontos e tanulmány azért is, mert a leírt
esemény sor jól jellemzi a magyar nemesi vár-
megye kétarcúságát; nemcsak a beolvasztó,
a „függetlenséget” veszélyeztető központi in-
tézkedéseket volt képes szabotálni, hanem
azokat is, amelyek a korszerűsítést, a haladást
szolgálták volna. S azért is, mert — mutatis
mutandis — e mechanizmus továbbélésének
ma is tanúi vagyunk.

A XIX. századi tárgyú tanulmányok közül
kettő széles körképet nyújt az 1815 utáni és
az 1848-as Európáról. Előbbi négy kérdéskört
vizsgál: A bécsi kongresszuson történeteket, az
1815-ös rendszert magyar nemesi felfogását,
Metternich és az európai politika viszonyát és
a Szent Szövetség kérdését. Metternichkel kap-
csolatban bírálja a kancellár személyére és po-
litikájára vonatkozó, a külföldi történeti iro-
dalomban megjelent illuzórikus nézeteket.
E tanulmány nemcsak európai kérdésekkel
foglalkozik, hanem tárgyalja ezek magyaror-
szági kihatásait is. A magyar reformmozgalom
sikereit és kudarcait ugyanis nemcsak a belső
ellentétek határozták meg, hanem az európai
politika változásai, a németországi válságjelek,
az 1830-as francia forradalom és a münchen—
grázi szerződés stb. A Habsburg-állam kül-
politikai helyzetéből következők az enged-
mények és a szigorítások; 1830 nagyobb moz-
gástérrel adott a reformereknek, 1833 viszont
beszűkítette azt.

Az 1848-as forradalmak anatómiájával fog-
lalkozó elemzés szerint az olasz, francia, ma-
gyar, német forradalmak nem véletlen egybe-
esés folytán törtek ki mind 1848-ban; ezt a
szinkronitást az európai fejlődés alapvető azo-
nossága, a belső feszültségek, az általános gaz-
dasági és pénzügyi válság és a forradalmak
láncreakciója határozták meg. A forradalmak
története alapján négy fázist különít el, az
„egységfrontos” fellépéstől a volt szövetsége-
sek szembe fordulásáig. Ezek azonban, külső
tényezők hatására, nem mindig valósulnak
meg, a forradalom nem törvénytyszerűen járja
be valamennyi fázist. A forradalmak kudarcát
a szerző véleménye szerint a Nyugat-Európá-
ból kisugárzó stabilitás okozta. Anglia, Fran-
ciaország és Németország forradalmainak el-
maradása, illetve belső lefékezése megnyitotta
az utat a közép- és kelet-európai autokratá
hatalmak rendesinálása előtt. 1848 azonban,
ha nem is rajzolta át Európa térképét, olyan
mélyreható társadalmi változásokat okozott
(jobbágyfelszabadítás, nemzetiségi mozgal-
mak, szövetségi rendszerek bomlása), amelyek
előkészítették a területi változásokat is.

Széchenyi, a naplóíró és a történeti személyi-
ség portréját rajzolja meg egy másik tanul-
mány. Kosáry itt is többet ad, mint a cím alap-
ján sejtethetnénk, hiszen kitér az elmúlt évszáz-

zad Széchenyi-ábrázolásának fő politikai vonulataira is.

Az egyik legizgalmasabb tanulmány (Kosuth pénzügyminisztériuma 1848-ban) látszólag részletkérdést dolgoz fel. Kosáry Domokos azonban óriási levéltári anyag és szakirodalom alapján azt bizonyítja, hogy e minisztérium egyáltalán nem volt a forradalom megbuktatásán dolgozó bécsi hivatalnokok gyülekezete, hanem többségükben olyan magyar vagy magyarországi származású szakemberek alkották, akik tudatosan vállalták az önálló magyar pénzügyi szolgálatát.

Historiográfiai jellegű a következő két tanulmány. Az első a két világháború közötti magyar történetírás főbb iskoláiról, tendenciáiról, személyiségeiről nyújt áttekintést. Kosáry Domokos megállapítása szerint bár szoros volt a kapcsolat politika és történetírás között, e kapcsolattól függetlenül magas szakmai színvonalú teljesítmények születtek, nem utolsósorban a minőségi képzést adó háttérintézmények hatásának köszönhetően. Szekfű Gyula portréjánál kiemeli, hogy Szekfű Három nemzedéke még az ellenforradalmi ideológián belül is a „viszonylag mérsékeltabb, humanizáltabb változatot képviselte”, ill. hogy „mondanivalójába ismét beleszótta a köznemesi politika, a nemesség »nemzeti« hibái, a közjogi ellenzékiesség, a hangoskodva türelmetlen nemzeti-ségi politika bírálatát”. Kosárynak ez a tanulmánya nemcsak tudományos alkotás; a szerző a felsorolt történészek többségét személy szerint is jól ismerte, s a személyes emlékek jóval plasztikusabbá, életszerűbbé teszik a képet. A második historiográfiai tanulmány Marc Bloch portréját rajzolja meg és az Annales-iskola történetéről ad képet.

Elméleti jellegű az utolsó három tanulmány. Az első a történettudomány és a modellalkotás kapcsolatát vizsgálja, a második az európai kisállamok típusait tekinti át, a harmadik a történettudományt kívülről és belülről fenyegető „veszedelmekre” hívja fel a figyelmet. Utóbbin egyrészt a túl direkt politikai hatást (és nyomást), illetve a szakmán kívüli, nemritkán nagy érzelmi mozgósító erővel, de annál kevesebb ténybeli megalapozottsággal rendelkező elméleteket érti. A történész és a politika kapcsolata soha nem egyenrangú, de az a történetírás, amelynek egyetlen célja egy adott hatalmi rendszer legitimitációja, egy adott etnikai-politikai helyzet igazolása, ritkán hozhat maradandó szakmai eredményeket. Példa van rá bőségesen mind közelmúltunkban, mind közvetlen környezetünkben.

Érdeemes bővebben szólni az európai kisállamokkal kapcsolatos fejtegetésekről, már csak azért is, mert, mint Kosáry Domokos kiemeli, régiókban ez az államtípus a leggyakoribb. A kisállamok típusai közül hármat különböztet meg. Az első típusba tartozók (pl. Svájc) „a történelem folyamán tartósan számíthatnak erőttöbblet nyújtó járulékos biz-

tonsági tényezőkre”; tehát az európai nagyhatalmak fontosnak ítélték létüket és semlegességüket, ily módon háborítatlanságukat is. A második csoportba azok a kisállamok tartoznak, amelyekkel kapcsolatban e tényezők erőssége változó jellegű. Ilyenek voltak pl. a német és az olasz kisállamok, amelyek nemzetközi politikai funkciója egyre csökkent. Végül a harmadik csoportba tartoztak a közép-kelet-európai kisállamok, köztük Magyarország. Ezek állami léte a történelem során nem volt folyamatos és nem volt korlátozatlan, de pl. Magyarországnak „mégiscsak sikerült politikai létét, önállóságát, kulturális egyéniségét és színvonalát megőriznie, nemcsak viszonylag nyugodt időszakokban, hanem válságok és nehézségek között s azok ellenére is”. Kosáry szerint a XIX. századi magyar politikusok többsége tisztában volt Magyarország kisállami mivoltával. Ez ellen kínált volna orvosságot mind a Batthyány-kormány „nagy magyar” koncepciója, mind az ezt demokratikus irányba továbbfejlesztő kossuthi Duna-konföderációs terv, mind a kiegyezés. A XIX. század végén a nagy államok bővületében egy ideig úgy tűnhetett, lejárt a kisállamok kora. Ugyanakkor 1918 után a területi változások következtében létrejött győztes „nemzeti” kisállamok utólag is anakronisztikusnak nyilvánították a korábbi nagy államokat, különösen a Monarchiát és Törökországot. Kosáry Domokos szerint azonban a kisállamok 1918 után létrejött rendszere sem oldotta meg Kelet-Közép-Európa politikai-etnikai problémáit. Így, bár a Monarchia és a történelmi Magyarország történetileg valóban anakronisztikussá vált 1918-ra, a gazdasági integráció és egyéb, az egységstülés felé ható tendenciák korántsem teszik feleslegessé az olyan alternatívák keresését, amelyek „valamilyen szervezett együttműködés mellett immár a kisállamok önálló létével, sőt, szuverenitásuk formai jegyeivel is számolni tudnak”. Kosáry Domokos szerint a kelet-közép-európai kisállamok története két tanulsággal szolgál. „Az egyik az, hogy a különböző elképzelések, változatok, alternatívák közül a történelemben általában az adott erőviszonyok közt a legvalószínűbbek válnak valóra. A másik pedig az, hogy a viszonylag igen nagy százalékban helytállóan tűnő, magas valóságtartalmú nézeteket és megoldásokat sem ajánlatos mindjárt hibátlanak, esetleges korrekcióra nem szorulóknak, teljes igazságnak tekintenünk. Ugyanis a látszólag kis hibák is felhalmozódnak, és egy idő múlva az egész számítás könnyen felborítják. Ez áll — mint láttuk — mind az első világháború előtti kelet-közép-európai nagyhatalmi, mind pedig a fordulat után azt felváltó kisállami koncepcióra. S ez az a pont, ahol vizsgálatunkat ezúttal — egyelőre — lezárjuk”.

A kötet utolsó írása Hanák Gábor Kosáry Domokossal készített interjúja. Nem egyszerűen életrajzot és pályaképet ad ez az interjú.

Kosáry részletesen szól fontos tudományos és tudománypolitikai kérdésekről is, mint az ötvenes évek magyar történetírása, az összehasonlító történeti szemlélet fontossága a magyar történelem kutatásában, a művelődéstörténeti kutatások tanulságai. Jelenkor-történetészek számára is igen tanulságos az a fejtegetés, amelyet Kosáry 1956 kapcsán mond el. Véleménye szerint 1956 előtt Magyarországon két tendencia bontakozott ki. Az egyik „mindazt, ami rossz történt, arra próbálta felhasználni, hogy visszaállítson egy régi társadalmat, egy régi eszményrendszert. Érvelésüket támogatni látszott egy csomó értelmetlen, kegyetlen dolog, ami ezekben az években végbement”. Ez volt az, ami ellenforradalmi jellegű volt, s ezt ő maga is helytelenítette. „Volt egy másik tendencia is, amely arra irányult, hogy ezt az újat megtisztítsa a hibáktól, amelyek súlyossá tették állapotát. Ez főleg a baloldaltól indult. Én ezekkel értettem egyet, nem mintha azt hittem volna, hogy ez könnyű dolog, vagy egyszerűen megoldható, hanem azért, mert ezt tartottam történelmileg helyesnek, és azért mert úgy gondoltam, hogy ez minden nehézség ellenére végül is valahogy rentábilis, történelmileg kifizetődő. Volt, aki aztán szememre vetette, hogy ha egyszer egy forradalmi változás itt végbement, akkor mindaz, ami azt módosítani akarja, szükségképpen mind maradéktalanul ellenforradalom. Én ezzel semmiképpen

sem értek egyet! A történelem megmutatta, hogy voltak nagy forradalmi előreugrások, amelyek után visszaesések, megtorpanások következtek, és ezeket újabb forradalmakkal kellett kiigazítani. Talán elég a francia forradalmak sorozatára gondolni. És nincs arra történelmi bizonyítékunk, hogy ez csak a polgári forradalmaknál képzelhető el.”

Egy ilyen rövid ismertetésben természetesen lehetetlen a kötet valamennyi megállapítását elemezni vagy továbbgondolni. Olyan gazdag elméleti és ténybeli ismeretanyagot hordoz ez a tanulmánygyűjtemény, hogy megismerése minden egyes olvasónak, szakmán kívülieknek és belülieknek egyaránt csak hasznára válhat. Összegzésként csak annyit: Reméljük, hogy minél előbb kezünkbe vehetjük a „Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába” újabb kötetét, „A Görgey-kérdés és története” új, a jelenkorig terjedő feldolgozását, s azokat a tanulmányokat is, amelyek e kötetből ki-maradtak. Addig is mindenkinek figyelmébe ajánljuk e kötet befejező sorait: „A múltat vállalni emberséggel, felnőtt nemzetként, szorongató öncsonkítás nélkül, egészben, úgy, ahogy végbement, nem a gyengeség, hanem az erő jele, és egyben forrása is”.

Hermann Róbert